

Тарас ОТКОВИЧ

пошукувач,

Львівська національна академія мистецтв

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТВОРЧОСТІ ЙОВА КОНДЗЕЛЕВИЧА

Постать Йова Кондзелевича — ієромонаха та іконописця Західної України, попри велику кількість публікацій та досліджень його життя і творчості, вимагає подальшого поглибленого вивчення. Починаючи з 1880-х рр. — часу виявлення іконостаса зі Скиту Манявського (Богородчанського іконостаса) та встановлення його авторства Войцехом Дідушицьким, з'явилися ціла низка публікацій про творчість Кондзелевича. Серед них найважливішими були дослідження самого В.Дідушицького [31], а також Михайла Драгана [9, 1-12; 10, 17, 83, 88, 89, 96 - 98, 101, 109, 125, 193], Володимира Пещанського [21, 12-16], Павла Жолтовського [13, 202-206; 14, 56-58, 60, 62, 66, 106], Бориса Возницького [6, 197-203; 7, 42-58], Володимира Овсійчука [18, 54-56; 19, 272-352; 20, 387-398], Олега Сидора [23, 67-73; 24, 29, 30; 25; 26, 115-119; 27, 180-181; 28, 31-32; 29, 28-31] та Володимира Александровича [1, 6-18; 2, 47, 49, 53-54; 3, 45-48; 4, 879, 886, 888, 890; 5, 24, 26- 29]. Ряд інших публікацій, що виходили друком впродовж останніх 50-ти років, є, в основному, на нашу думку, лише повторенням раніше згаданих праць.

Також у дослідженні творчості Йова Кондзелевича важливу роль відіграє альбом-каталог „Іконостас з церкви Воздвиження Чесного Хреста монастиря Скит Манявський” [15], виданий Львівським філіалом Національного науково-дослідного реставраційного центру України. У виданні вперше подано ілюстрації усіх ікон іконостаса, їх фрагменти, що дає можливість дослідникам детальніше ознайомитись з цією видатною пам'яткою культури. У цьому альбомі розглянуто історію іконостаса, його структуру, іконографію та мистецькі особливості,

а також постать Йова Кондзелевича.

У цій розвідці на основі нових знахідок та досліджень, які з'явилися внаслідок реставрації творів Йова Кондзелевича і, найперше, іконостаса зі Скиту Манявського (Богородчанський іконостас), а також інших відомостей, проводиться спроба систематизувати та атрибутувати різночасові та створені на різних українських теренах твори Кондзелевича, і таким чином розділити його творчість на окремі періоди за часом їхнього створення.

Творчість Йова Кондзелевича можна поділити на три періоди. Перший — ранній Волинський період творчості, який припадає на початок та середину 90-х рр. XVII ст., коли Йов Кондзелевич працював у Білостоцькому монастирі, де створив ряд ікон для монастирської церкви, два вівтарі для Загорівського монастиря та іконостаси в селі Городище й місті Локачів. Другий період — 1697/1698 – 1705 рр. — роки праці іконописця у Скиті Манявському, намалював іконостас для Хрестовоздвиженської церкви Скиту Манявського (Богородчанський іконостас) та декілька інших робіт поза межами монастиря. Третій період найбільш тривалий та ще недостатньо вивчений, це — пізній Волинський, що охоплює відтинок часу від 1705 р., коли був завершений іконостас у Скиті Манявському і до смерті Й. Кондзелевича в час поміж 1740 і 1748 роками. В цей період він створив іконостас для Загорівського монастиря (Вощатинський іконостас) 1722 р., ікону „Розп'яття” з церкви села Чернчиці 1737 р., вівтар з церкви села Махнівці (роки створення орієнтовно 1715–1730), ікона „Святий Великомученик Георгій” (орієнтовно 1730-ті р.) з церкви села Окорськ та подвійна ікона „Каменування Святого Стефана” і „Христос” 1736 р. із церкви села Пожарки.

Першою відомою роботою Йова Кондзелевича є вівтар для чудотворної ікони „Богородиця-Дороговказиця”, виконаний для церкви Різдва Богородиці у Загорівському монастирі на Волині. У вівтарі на нижній його частині прочитуються два написи. Перший — з іменем та гербом замовника — волинського шляхтича Феодосія Волинця: „Допомогою Божою прикра-

сив цей святий престіл пресвятої Богородиці за стараннями і коштом в Богу превелебного отця Феодосія Волинця, на той час бувшого ігумена цього святого монастиря Загоровського за спасіння душі своєї і за всіх прийшовши кланятися образу причитому” та датою „А 1696”. Другий — із підписом Йова Кондзелевича: „Смиренний ієромонах Йов Кондзелевич М. законник С. М. Білостоцького” [30; 21]. Цей вівтар знаходився у церкві Загорова до 1770 року — часу зведення в монастирі нової кам’яної церкви. Тоді ж він був переданий у село Вощатин поблизу Володимира-Волинського [24, 30; 19, 327]. Парний до нього вівтар, на нашу думку, також авторства Кондзелевича, знаходиться у церкві Св. Онуфрія в селі Хорів на Волині. На вівтарі зображено рідкісні в українському іконописі сюжети: «Атанасій та Кирило Олександрійські», «Дванадцятирічний Христос серед книжників у храмі», а завершує вівтар ікона Трьох Святителів — Івана Золотоустого, Василія Великого та Григорія Богослова [29, 5]. Очевидно, що ці вівтарі були розміщені в монастирській церкві обабіч іконостаса, а після побудови нової передані у села Вощатин та Хорів.

1696 р. датуються невеликі фрагменти збереженої частини іконостаса з церкви Св. Трійці в селі Городищі. Це „Христос-Пантократор” — центральна ікона апостольського ряду, одвірки Царських воріт із зображеннями Івана Золотоустого, Василія Великого, Святих Миколая і Григорія Двоєслова, а також одвірки двох дияконських дверей з Великомучениками Стефаном і Лаврентієм та двох ангелів з хрестом та колоною. В процесі реставрації в музеї Волинської ікони в Луцьку на одвірку Царських воріт було виявлено дату — 1696 [16, 34], що дає підстави віднести Городищенський іконостас до раннього періоду творчості Кондзелевича. Більшість зображень мають аналоги в Скит-Манявському іконостасі. Це дає підстави вказувати на авторство Йова Кондзелевича та час їх створення. До Городищенського іконостасу, на нашу думку, за рядом стилістичних ознак можуть належати ще декілька ікон: „Спокуса Христа” з предели, що була знайдена пізніше, дві намісні ікони вкриті шатами із зображеннями Христа та

Богородиці (знаходяться в церкві села Городище), перемальована ікона із апостолом, а також вівтар з іконами „Гієна вогненна” і „Хресна дорога” [17, 28]. Авторство цих творів поки що не встановлене, за винятком ікони „Спокуса Христа”, яка є аналогією композиції та манері виконання ікони на пределі іконостаса зі Скиту Манявського. Це є підтвердженням авторства, якщо не самого Кондзелевича, то одного з іконописців його кола, які працювали над створенням Городищенського і Манявського іконостасів.

1696 р. датовано ще ряд ікон з монастирської церкви Св. Михаїла в селі Білосток: невелику ікону „Успіння Богородиці” та шість ікон апостольського ряду. Окрім того, дещо ранішими (початок 90-х рр. XVII ст.) є ікони „Зішестя Святого Духа” та „Богородиця-Замилування”. Усі ці ікони позначені значним впливом іконопису XVII століття, своїми технічними прийомами, характером типажів та трактування складок одягу.

До раннього періоду належать ікони пророчого ряду з втраченого іконостаса церкви Святого Миколая в місті Локачів на Волині. Ці ікони з парними зображеннями пророків, які мають спільні риси з пророками Скит-Манявського іконостаса. Це може вказувати на виконання одним автором та ймовірно однаковий час створення ікон. У 1997 р. учасниками експедиції Волинського краєзнавчого музею в церкві Святого Миколая було виявлено дві великі ікони „Богоявлення” і „Покров Богородиці”. Ікони своєю стилістикою близькі до образів Йова Кондзелевича і можуть доповнювати Локачівський іконостас, з якого походять ікони із зображенням пророків [17, 25].

До раннього періоду творчості Кондзелевича можна долучити й ікону „Святий Юрій Змієборець”, яка походить з Покровської церкви села Бобли на Волині. Ця ікона характерна своїм маньєристичним вирішенням, витонченим живописом та характерними типажами і деталями, які присутні на роботах Кондзелевича. Це і дає змогу віддати авторство ікони саме Йову Кондзелевичу й датувати її орієнтовно 1696–1698 роками.

Також до цього періоду творчості Кондзелевича може належати датована 1691 р. подвійна ікона „Іван Богослов зі сце-

нами життя та Святий Кирило”, виявлена експедицією теж Волинського краєзнавчого музею наприкінці 1990-х рр. в церкві Святого Івана Богослова в селі Сьомаки біля Білостока [17, 28]. На сьогоднішній день ця ікона ще, практично, не вивчена і потребує ґрунтовного дослідження, оскільки може виявитися найбільш ранньою датованою роботою Йова Кондзелевича.

Наступний період творчості Йова Кондзелевича припадає на його працю в Скиті Манявському. У монастирі він з групою помічників створив монументальний іконостас, виконаний у 1698–1705 рр. для монастирської церкви Воздвиження Чесного Хреста, який є вершиною творчості іконописця.

Іконостас для монастирської церкви — великих розмірів (11 x 13 м.), складається з предел з іконними зображеннями, намісного ряду з храмовою іконою „Воздвиження Чесного Хреста”, дияконськими дверима із зображеннями Архангелів Михаїла та Гавриїла і Царських воріт, празникового ряду з дванадцятьма святами та іконами „Тайна вечеря” і „Моління про чашу”, апостольського ряду з парним зображенням апостолів і величною іконою „Моління” та пророчого ряду; увінчує іконостас монументальне Розп’яття з Пристоячими та скульптурним зображення Пелікана — символу самопожертви Христа. Фланкують намісний ряд іконостаса дві великі ікони „Успіння Богородиці” та „Вознесіння Христа”, які завершуються невеликими іконами восьмикутної форми із сюжетами „Коронування Богородиці” та „Старозавітною Трійцею”.

Одночасно з роботою над іконостасом для Скиту Манявського Йов Кондзелевич виконав в краї ще декілька іконописних робіт. Це намісна ікона „Христос-Учитель” з церкви Покрови села Вільшаниця поблизу Тисмениці. На рельєфному клеймі у нижній її частині прослідковується підпис та дата: „Іовъ во скитъ РБ АЕ” (1705) [19, 324, 326; 20, 394]. Ікона має ряд схожих рис з іконою „Христос-Учитель” зі Скиту Манявського. Це типаж лику, характер складок одягу та загальний колорит, не залишає сумнівів в авторстві Йова Кондзелевича.

Можливо, Йов Кондзелевич у 1704 р. працював також над іконостасом для церкви Воскресіння в селі Свистільники

поблизу Рогатина, де на іконах був підпис маляра Йова [22, 163]. Цей іконостас і церква, у якій він знаходився, згоріли в 1916 році. Про нього залишилися тільки згадки (іконостас експонувався на Красвій виставці у Львові в 1894 р., на якій планувалося показати і т. зв. Богородчанський іконостас).

Відомо, що у місті Сучавиці в румунській частині Буковини [10, 96] знаходиться ікона Св. Миколая 1505 р. з Манявського Скиту, яка була відновлена 1 серпня 1698 р. [10, 96] «ієромонахом Йовом, малярем». Потрапила туди, очевидно, із монахами, які після закриття Скиту Манявського перебралися в Молдавію та Румунію. Аналізуючи творчість Йова Кондзелевича можна дійти висновку, що маляр вів активну творчу діяльність, перебуваючи в Скиті Манявському, не обмежуючись роботою тільки для монастиря.

До цього періоду можна віднести ще одну роботу Йова Кондзелевича — портрет єрусалимського патріарха Якова (можливо, це зображення Константинопольського патріарха Якова), що походить з церкви Введення Пресвятої Богородиці у селі Горожанка поблизу Скиту Манявського. Цей майстерно виконаний портрет, який має багато характерних рис та деталей, притаманних манері Йова Кондзелевича, датований кін. XVII – поч. XVIII ст., тобто часом праці Кондзелевича у Скиті Манявському.

Про останній період творчості Йова Кондзелевича відомо найменше. Він припадає на час повернення майстра на Волинь після завершення робіт над іконостасом у 1705 році. Тут деякий час він був ігуменом Луцького Хрестовоздвиженського монастиря. Створив ряд іконописних робіт, з яких до нас дійшли тільки окремі фрагменти, за винятком іконостаса із Загорівського монастиря.

Створення іконостаса для монастирської церкви в Загоріві була найбільшою та найважливішою роботою цього періоду творчості Йова Кондзелевича. Іконостас, який датований 1722 р. (дата вказана на підніжжі престолу Христа), було виконано на замовлення волинських шляхтичів Чацького та Загоровського, про що свідчать їхні герби на пределі із зображенням

Святих Антонія та Феодосія [6, 200; 20, 338]. На той час монастир був греко-католицьким, тому цілком зрозумілі значні впливи барокової іконографії в цій пам'ятці. Яскравими прикладами таких впливів є намісні ікони Христа та Богородиці, зображення архангела Михаїла на дияконських дверях та ікона „Нерукотворний Спас”. З іконостаса збереглися предели з іконними зображеннями, ікони намісного ряду, дияконські двері із зображенням Архангела Михаїла і Ангела-Хоронителя та Царські ворота з одвірками, а також апостольський ряд з шістьма парними зображеннями апостолів та центральною іконою „Моління”. Завершує іконостас пророчий ряд. Ікона „Моління” в цьому іконостасі є особливо цікавою. Повторюючи в загальних рисах аналогічну ікону зі Скит-Манявського іконостасу, вона оригінально поєднує в собі православну та католицьку іконографії. На загал цей іконостас якнайкраще демонструє рішучу еволюцію творчості Йова Кондзелевича в бік західноєвропейського барокового типу іконопису.

До цього ж періоду належить і пишний різьблений вівтар, виконаний на замовлення Луцького єпископа Йосифа Виговського (перебував на єпископській кафедрі в 1715–1730 рр.). На вівтарі є підпис Йова Кондзелевича: „Цей вівтар прикрасив коштом своїм його милість Йосиф Виговський єпископ луцький і острозький за відпущення гріхів своїх прабатьків і батьків, написався рукою недостойного Йова Кондзелевича монаха монастиря Білостоцького”. Можливо вівтар походив з іконостаса церкви Воздвиженського братства в Луцьку, який майже повністю був знищений пожежами на початку ХІХ ст. [11, 10-11]. Уціліли лише декілька фрагментів та вівтарів. Одним з таких міг бути вівтар, який дотепер знаходиться в церкві села Махнівці поблизу Золочева на Львівщині. У центральну його частину уміщена мініатюрна ікона „Богородиця-Дороговказиця”. Сама ікона виконана орієнтовно в середині ХVІІ ст. і, як вважають дослідники, є сімейною реліквією роду Виговських (належала гетьманові Іванові Виговському) [8, 86-87].

До пізнього періоду творчості Йова Кондзелевич належить ікона „Святий Великомученик Георгій” (датована орієнтовно

1730-ми рр.), яка була повністю перемальована в 1816 р. та від-реставрована в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури [12, 100-103]. Майстерний живопис, характер пейзажу і золоченого тла, а також типаж лику Св. Георгія, що нагадує лики ангелів у Манявському іконостасі, дають підстави вважати Йова Кондзелевича автором і цієї ікони.

До останнього періоду творчості Йова Кондзелевича можемо віднести намісні ікони „Христос” та „Богородиця”, що в монастирській церкві Св. Георгія в Дубно, які знаходяться під шатами [5, 24-27].

Прижиттєвою роботою Йова Кондзелевича є ікона „Розп’яття”, виконана на полотні, з неіснуючої тепер церкви села Черниці біля Луцька. Вона є підписною: „Цей образ написався в святій обителі Білостоцькій рукою смиренного ієромонаха Йова, коштом раба Божого Стефана Герасимовича з жінкою своєю Агафією з Кучкаровна, офірували до церкви Святого Спаса Черчицької, ради спасіння, року Божого 1737”.

До датованих ікон, які могли бути створені Йовом Кондзелевичем, належить подвійна ікона „Каменування Святого Стефана” та „Христос” 1736 р. зі Свято-Стефанівської церкви села Пожарки на Волині. Ця ікона, як і датована 1691 р. подвійна ікона „Іван Богослов зі сценами життя” та „Святий Кирило”, була виявлена експедицією Волинського краєзнавчого музею наприкінці 1990-х років [17, 28]. Ікона має багато характерних рис творчості Йова Кондзелевича. На сьогоднішній день вона ще не вивчена та потребує ґрунтовнішої атрибуції.

Поділивши творчість Йова Кондзелевича на періоди, можна більш поглибленіше та детальніше проаналізувати теоретичний та практичний матеріали, які зібрані на сьогоднішній день, що презентують його творчу спадщину. Окрім того, можна зробити висновок, що така видатна постать в ікономалюванні України кін. XVII – перша пол. XVIII ст., як Йов Кондзелевич, є ще недостатньо вивченою, особливо це стосується його найбільшого досягнення — іконостаса зі Скиту Манявського (Богородчанського іконостаса). Багато робіт Йова Кондзелевича ще потребують реставрації, в результаті яких буде можливо

більш точно їх атрибутувати, підтвердити авторство та час їхнього створення.

1. *Александрович В.* “Легенда Йова Кондзелевича”. Вступ до студій над творчістю майстра на Волині // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації: Доповіді та матеріали IV наукової конференції. — Луцьк, 1997.
2. *Александрович В.* Словник малярів Волині XVI – XVII століть // Волинська ікона. Питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Матеріали V міжнародної конференції. — Луцьк, 1998.
3. *Александрович В.* Волинська ікона ст. у збірці Волинського краєзнавчого музею // Пам’ятники сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Матеріали VI міжнародної наукової конференції. — Луцьк, 1999.
4. *Александрович В.* Архітектура, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво // Історія української культури. — Київ, 2003. — Т.3.
5. *Александрович В.* „У колі сподвижників: Йов Кондзелевич у релігійному малярстві Волині кінця XVII - першої половини XVIII століття” // Пам’ятники сакрального мистецтва Волині. Матеріали VIII міжнародної наукової конференції. — Луцьк, 2001.
6. *Возицький Б.* Іов Кондзелевич // Історія українського мистецтва (ротапринтне видання). — Київ, 1964. — Т. 3.
7. *Возицький Б.* Творчість українського художника Іова Кондзелевича // Львівська картина галерея: Виставки. Знахідки, Дослідження. — Львів, 1967.
8. *Возицький Б.* Меценати творчості Йова Кондзелевича // Національний науково-дослідний реставраційний центр. Львівський філіал. Бюлетень. Інформаційний випуск. — Львів — № 1(7), 2006.
9. *Драган М.* Скиту Манявського розвиток і занепад // Скит Манявський та Богородчанський іконостас. — Львів, 1926.
10. *Драган М.* Українська декоративна різьба XVI – XVIII ст. — К; 1970.
11. *Дублянський А.* Опис іконостасу Братської школи в Луцьку з 1814 р. // Шлях. — Луцьк, 1939. — № 3.
12. *Єршова К.* Реставрація ікони „Святий Великомученик Георгій” біля 1730 року з села з села Окорськ Локачівського району (збірка волинського краєзнавчого музею) // Пам’ятники сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Матеріали VI міжнародної наукової конференції. — Луцьк, 1999.
13. *Жолтовський П. М.* Станковий живопис // Історія українського мистецтва. — Київ, 1966. — Т. 3.
14. *Жолтовський П. М.* Український живопис XVII – XVIII ст. — Київ, 1978.
15. Іконостас церкви Воздвиження Чесного Хреста монастиря Скит Манявський. Альбом - каталог. — Львів, 2005.
16. *Квасюк А., Романюк О.* Реставрація одвірок царських врат Йова Кондзелевича // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Доповіді та матеріали IV наукової конференції. — Луцьк, 1997.
17. *Ковальчук Євгенія.* Музей у дослідженні і збереженні пам’яток сакрального мистецтва. (за матеріалами наукових експедицій волинського краєзнавчого музею 1997, 1999 років) // Пам’ятники сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Матеріали VI міжнародної наукової конференції. — Луцьк, 1999.

18. *Овсійчук В.* Барокове диво // Пам'ятки України, 1990. — № 3.
19. *Овсійчук В.* Майстри українського барокко: Жовківський художній осередок. — Київ, 1991.
20. *Овсійчук В.* Українське малярство X – XVIII ст.: Проблеми кольору. — Львів, 1996.
21. *Пещанський В.* Богородчанський іконостас // Скит Манявський та Богородчанський іконостас. — Жовква, 1926.
22. Провідник по виставці краєвій. — Львів, 1894.
23. *Сидор О. Ф.* Міські краєвиди й інтер'єри у творах Йова Кондзелевича в контексті архітектури Ренесансу // Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. — Київ, 1983.
24. *Сидор О. Ф.* Художня спадщина Йова Кондзелевича // Образотворче мистецтво. — 1985. № 5.
25. *Сидор О. Ф.* Традиції і новаторство в українському малярстві XVII — XVIII століть // Свенціцька В.І., Сидор О.Ф. Спадщина віків Українське малярство XIV – XVIII століть у музейних колекціях Львова. — Львів, 1990.
26. *Сидор О. Ф.* Барокко в українському мистецтві // Українське Бароко та європейський контекст. — Київ, 1991.
27. *Сидор О. Ф.* Еволюція українського барокового іконостасу // Мистецькі студії, 1991. — № 1.
28. *Сидор О. Ф.* Єромонах Йов Кондзелевич — „Воздвиження Чесного Хреста” в Богородчанському іконостасі // Християнські культу в Україні. Збірник Святопокровського жіночого монастиря студійського Уставу. — Випуск 2.
29. *Сидор О. Ф.* Манявсько-Богородчанський іконостас Йова Кондзелевича: маловідомі аспекти іконографії // Сакральне мистецтво Волині. Матеріали ІХ міжнародної наукової конференції.— Луцьк, 2002.
30. *Скоп Л.* Вівтар з Воцатина. Маляр-єромонах Йов Кондзелевич 1696 р. // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Доповіді та матеріали ІV наукової конференції.— Луцьк, 1997.
31. *Dzieduszycki W.* „Ikonostas Bogorodzanski” (odbitka z Przaeglandu archeologicznego, zes. 4). — Lwów, 1886.

Taras Otkovych

P.G. stud., Lviv Natijnal Academu of Arts

The problem of division into periods of creation of Yova Kondzelevicha

In the article goes speech about creation of Yova Kondzelevicha, the variant of systematization of his works and their distributing is examined on separate periods at times and by the place of creation. Also in the article the attempts of atribucii are given recently works which after the row of signs can belong to the Yova Kondzelevicha raceme.